

A HELY, AHOL... MEGHITTSÉG, KREATIVITÁS, FLOW

SZÖVEG TEXT: FEJÉRDY TAMÁS, MISZLIVETZ FERENC, TAKÁCS LAURA

Az építészeti – és városépítészeti – terek a történelmi kisvárosok esetében többnyire nem hasznossági kalkulációk, hanem emberi szükségletek, kialakult és rögzült szokások, a régi idők tisztelete, a látvány megragadó hatása, azaz természeti, kulturális és esztétikai kódok alapján születtek. Ennek a szerves és komplex emberi és közösségi igényeket tükröző folyamatnak gyakran kevés köze van ahhoz, amit a modernitás korszakában várostervezésnek vagy még inkább fejlesztésnek szoktak nevezni.

A mai gyakorlat rendszerint a fejlesztések, rekonstrukciók szétparcellázott, egymásra nem vonatkoztatott kusza és önkényes halmazát szokta jelenteni. A múltból táplálkozó szervességnek néhány formális külső elem megtartásán kívül nem sok nyomát találni. Indoklasként az „örüljünk, hogy most erre van pénz” szokott elhangzani, ami véget is vet minden további vitának.

Amikor a '90-es évek végén Hankiss Elemérrel elkezdtünk komolyan töprengeni arról, hogy mekkora szükség volna egy nyugodt, békés, de mégis varázslatos, megkapó helyre, ahol az alkotószellem szárnyalni tud és könnyen összetalálkozik a hozzá hasonlatos flow-val, az természetesen Kőszegen történt, és néhány kósza ötlettől eltekintve fel sem merült komolyabban, hogy találhatnánk ennél alkalmasabb helyet az országban. Persze az infrastrukturális korlátok és az igények közötti szakadék már akkor is látszott, de a város szellemisége, kompaktul megőrzött épített öröksége, az ehhez szorosan kötődő identitás elemei, a határmentiségből és többnyelvűségből adódó előnyök, a megőrzött természeti környezet, feljogosítottak a reményre. Egyértelmű volt, hogy a Magyarországon még gyökeret nem eresztett Advanced Study Intézet csakis egy méltó, befogadó környezetben képes jól funkcionálni, amiből egyenesen következett, hogy az egész város rehabilitációjára, legfontosabb épületeinek épületegyüttesként történő megmentésére csakúgy szükség van, mint az utak, az energiahordozók, és a kiszolgáló infrastruktúra megújítására, kialakítására.

Igy esett, hogy egy minden elemében újszerű intézet létrehozásának és elhelyezési feltételeinek, funkcióinak

GIAMBATTISTA NOLLI TERKEPE RÓMA UTCÁIRÓL, TEREIRŐL, ÉS HÁZTÖMBJEIRŐL, 17.

megfogalmazása mellett a teljes városi környezetről, az épített, természeti és intellektuális örökség dinamikus harmóniájáról is gondolkodnunk kellett. A miniszterelnök kőszegi látogatása során 2012 nyarán személyesen is meggyőződött a helyi adottságokról és megelőző évtizedek magánkezdeményezéséből született eredményeiről, és azóta szál lóigévé vált megjegyzést tett: „mini Oxford”, mondta.

Ray Oldenburg írta le az első, a második és a harmadik hely fogalmát.¹ Az első hely az otthon, a második a munkahely, az egyetem vagy az iskola. Napjainkban ezeken túl egyre nagyobb igény mutatkozik az úgynevezett harmadik helyekre is, amelyek mindegyike olyan közösségi teret jelentenek, ahová az emberek szívesen járnak, ahol szívesen vannak együtt.

De egyre jobban látszik és meg is fogalmazódik az igény, hogy ahol ez lehetséges, ne váljanak szét mereven és vastórvényszerűen ezek a határok. Erre egy Kőszegi léptékű és hagyományú városnál kevés jobb helyet lehetne elképzelni. Szerencsés és ma még kivételnek számító esetekben a harmadik hely részben magába foglalhatja az első kettőt, azaz segít egy integráltabb élet flow-jának megélésében. A sok szál összekapcsolódó kőszegi épületegyüttes és a társadalmi és kulturális megfontolásokból rehabilitációra javasolt természeti örökséghegyszínek együttesen mutatnak egy új közösségi alapú innovációt, kreativitást ösztönző városmodell felé.

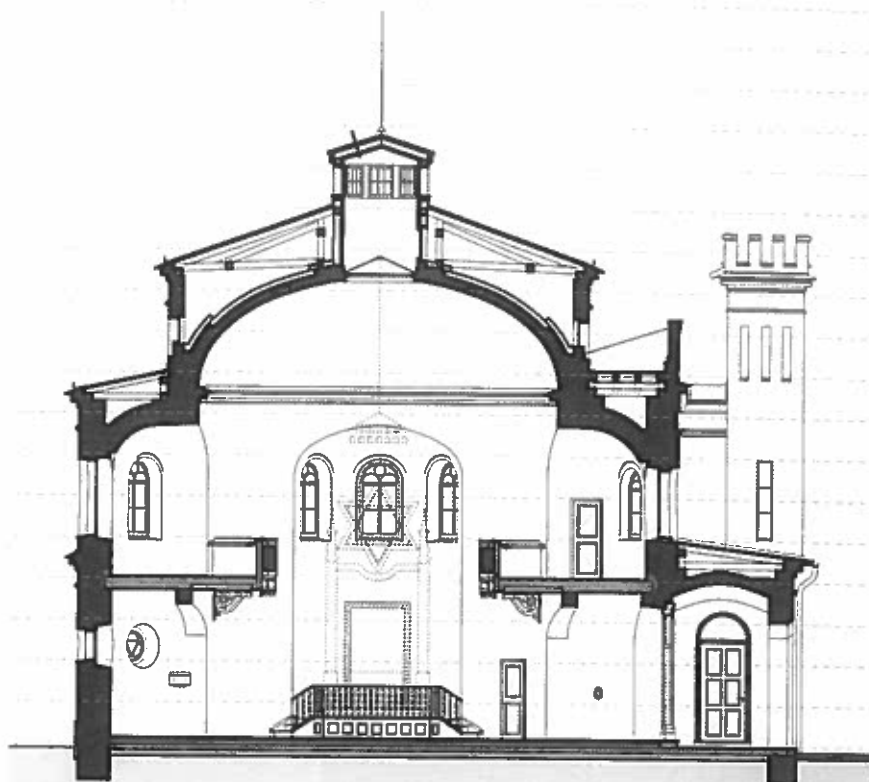
Nemcsak építészek számára nyújtanak megunthatatlan tanulmányozási lehetőségeket az úgynevezett Nolli-térképek.² Ezeknek – ugyan talán leegyszerűsítő, de a lényegét mégis jól érzékeltető módon – fontos sajátossága, hogy nemcsak az utcák, terek jelennek meg rajta, mint közösségi használatra „nyitott” felületek, hanem az egyes (általában nagyobb köz) épületek belső terei, amelyek szabadon bejárhatók, megközelíthetők gyakorlatilag bárki számára.

Elgondolkodtató, ugyanakkor inspiráló is ez a 18. századi megközelítés, amely mögött nyilvánvalóan ott van, ott lehetett e terek közösségi használatának igénye, szokása, hagyománya. A „genius loci”-t hordozó attribútumok megragadása³ nem tartozik a könnyen teljesíthető feladatok közé, ebben a várt eredményt gyakorta csak indirekt eszközökkel megközelítő vizsgálódásban is kiemelt szerepet kaphatnak a közösségi terek. Ismét nemcsak mint fizikailag létező helyek, hanem úgy is, mint a városlakók számára létező nem-anyagi dimenzióval is rendelkező „helyek”, illetve talán még inkább helyszínek. Anélkül, hogy itt lehetőség nyílna a bővebb kifejtésre, megállapítható, hogy ezek a (városi) közösségi terek valójában a közösségi kommunikáció eszközeként is értelmezhetők.

Az elmúlt években több kezdeményezést láttunk elsősorban a városi (köz)terek megújítására, rehabilitációjára – egy részük központi indíttatásra, másokat helyi kezdeményezések alapján kezdődött. Tapasztalatok alapján az alulról építkező kezdeményezések vitalitása felülmúlja a fentről irányított közösségépítési próbálkozások hatásait. A közösségépítés feltétele a közös tér, legyen az egy kiüresedett épület, elhagyott patakpart, vagy használaton kívüli földterület.⁴

Hogy a közösségi gondolkodás és társadalmi törődés előtérbe kerülése az építészetben milyen népszerű és időszerű napjainkban, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ez volt az egyik fő gondolat a Műcsarnokban idén áprilisban megnyílt Építészeti Nemzeti Szalon kiállításon. Remek példáit mutatta be a kiállítás az összefogáson alapuló térszervezésnek, mint pl. a Hello Wood, vagy az orfűi Fészek program, amely utóbbi keretében pécsi egyetemisták kezdeményezésére egy egyedülálló szakrális teret, stégkápolnát építettek a tavon, amelyet felekezettől függetlenül bárki használhat. A kiállítás egy része, kiegészítve a kőszegi KRAFT program keretében megújított épületekről szóló elemekkel, 2020 tavaszáig megtekinthető Kőszegen, a Zwinger (Öregtorony) épületében.

Beszédes példa a kőszegi zsinagóga: az 1850-es években épült, évek óta elhagyottan álló, kis méretei ellenére is monumentális hatású, nagyszerű épület megmentését tűzte ki célul a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (ezt megelőzően már a '90-es közepétől próbálkozott ezzel az ISES Alapítvány). A zsinagóga együttesének többcélú (kultikus, kulturális, kegyeleti, „kiengesztelő háza”, kiállítási, képzési, kis-konferencia központtá – „7K” központ) fejlesztésével az Intézet a város, az ott tanulók és az odalátogatók számára vonzó, különleges többletértéket nyújtó új, folyamatosan működő, fenntartható intézményt hoz létre.

A KŐSZEGI ZSINAGÓGA METSZETE. TERVEZŐ: DEÁK ZOLTÁN

A KŐSZEGI NEMEZGYÁR ÉPÜLETE

A kreatív-innovatív térmegújítás, térhasználat kapcsán emlegetett „találkozások”, „kölcsonhatások” szükségessége a különféle ilyen tárgyú projektek vonatkozásában is fennáll.

A rehabilitációba került többi épülettel – Bálház, Bencés rendház, Sgraffitós ház, Szemző ház, Sigray palota, Festetics palota, Zwinger stb. – egy olyan komplex kulturális és épített örökség együttes jöhet létre, ahol a fenti három funkció együttesen van jelen és ahol nem kioltják, de erősíteni tudják egymást.

Kőszeg kisvárosi komplexitási azonban nem korlátozódnak a várkörre. A két világháború között a város még komoly könnyűipari kapacitásokkal, gyógyturizmussal és önfenntartó energiatermelési képességgel rendelkezett.

A KRAFT program eredeti terveiben is szerepel egy gyárépület újrahajósítása: a kőszegi Nemezgyár revitalizációja. Az 1992-től magántulajdonban lévő gyár Magyar-

KRAFT KONFERENCIA, 2019

A II. ÉPÍTÉSZETI NEMZETI SZALDI KIÁLLÍTÁSA A KŐSZEGI ÖREGTÖRÖNYBEN FOTÓ: BÖTZHEIM BÁLINT

országon egyedülként állít elő gyapjútartalmú ruhaipari és műszaki nemezeket. A KIND, azaz Kőszeg Innovation in Design Unit vagyis Kőszegi Dizájn Innovációs Egység című projekt a KRAFT kistestvéreként a gyártáson kívül két projektelemmel, egy design múzeum létrehozásával és a gyártáshoz kapcsolódó fejlesztési-oktatási tevékenységgel tervezte a gyár felvirágoztatását, az épület és a tevékenység megmentését, munkalehetőséget teremtve az itt élőknek, turisztikai látványosságot biztosítva az ide látogatóknak. A megvalósítás a KRAFT Kőszeg második fázisában esedékes.

Felhozható mindezzel szemben Kőszeg egyedisége. Ám ha körülnéznünk Pannóniában, könnyen találunk Kőszeghez hasonló városi struktúrákat, még ha méretre, földrajzi elhelyezkedésre nézvést eltérnek is a kondícióik. És a felvázolt szemléletnek nem szükséges egyes kisvárosokra korlátozódni – Nyugat-Pannónia sűrű településhálózata lehetővé teszi, hogy a KRAFT programban városegységekről beszéljünk, ezeknek még jórészt feltáratlan együttműködési potenciálja egy újabb dimenzióval gazdagíthatná a városról-vidékről gondolkozást és a konkrét tervezői-fejlesztői munkát.

Remek példája lesz a „harmadik helynek” a Veszprém Kulturális Főváros címért indított és elnyert pályázatának „Pajta-hálózat” projektje, amely a Balaton-Felvidék 10 elhagyott pajtájába csalogatja vissza az életet, pezsgő közösségi tereket vetítve előre. Ennek a projektnek nagy eredménye lehet a helyi közösség épülése azáltal, hogy az „öslakók” és a „bebírók” közeledését valószínűsíthetjük meg a programok által, valamint hozzájárulhat

a település lakosság megtartó képességéhez a helyi lehetőségek színesítésével. Nem is szólva a már most is érzékelhetően növekvő nemzetközi érdeklődés további növekedéséről.

- 1 Ray Oldenburg: The Great Good Place. New York, Paragon Books, 1989
- 2 Giambattista Nolli 1748-ból való Róma térképe a város nyilvánosan látogatható területeit ábrázolja, függetlenül attól, hogy azok közterületek, vagy olyan épületbelsők, amelyek nyitottak a nyilvánosság számára. Rendkívül fontos külső-belső összefüggéseket tár fel egy ilyen ábrázolás, amikor a valóban bejárható, megélehető, „lelkileg szabad terek” összességét mutatja be. forrás: https://arsas2010.blog.hu/2011/02/10/a_nolli_terkep_a_nyilvános_terekrol_1748 - 2019. szeptember
- 3 Vö: Québec-i nyilatkozat a hely szellemének a megőrzéséről, 2008. In: Karták Könyve 2. kiadás, szerk. Dr. Fejérdy Tamás. ICOMOS, Budapest, 2011
- 4 Meggyőző példa erre a dublini Temple Bar városrész újjászülésének esete. Közlekedésfejlesztési megfontolásokból nem fejleszthető, ezért fokozatosan szlömösödő területből lett művészek, fiatalok által felkapott, majd „hivatalosan” is rehabilitált vonzó városrész (Management of Historic Cities, Edited by Robert Pickard, Taylor & Francis, 2013. p. 287.

THE PLACE WHERE... INTIMACY, CREATIVITY, FLOW

Architectural spaces do not tend to be utility calculations in the case of historic towns, as they are born based on human needs, well-established and fixed habits, the respect of old times, the gripping effect of the view, that is natural, cultural and aesthetic codes. This process reflecting organic and complex human and communal needs rarely have anything to do with what we tend to name urban planning or development in the age of modernism. In the past few years we saw more initiatives mainly targeted to the modernization and rehabilitation of urban public domains – a certain part of which was launched owing to centrally made decisions whilst the others based on local intentions. Relying upon experiences, the initiatives from below tend to be more vital than those managed from above to attempt to build communities.